

תחילת הכרותי עם הראש ישיבה זצ"ל היה בר"ח אדר תשנ"ו עת באתי להיבחן בישיבה, בתחילה המליץ עלי בפניו בחור שבא לפני לישיבה מאיתרי, ואח"כ הר"י פנה אלי בעמידה מאחורי בית המדרש ללא מלבושי כבוד כדרכו כשראשו נשען קדימה על ארון הספרים ואמר לי שכיון שהבחור הנ"ל הוא מחזיק ממנו לכך כלל לא צריך לבחון אותי אולם שלא יאמרו שקיבל בחור לישיבה ללא בחינה לכך ישאל אותי שאלה אחת, והכל בפשטות ובשפלות שאין כדוגמתן, שרצה ליתן הרגשה טובה שלא התבייש בפניו. יצאתי המום מהמעמד הזה ועד היום אף שעברו עשרים ושנים שנה המעמד הזה חי בפני כאילו אירע היום. יש לציין שהפעם האחרונה שזכיתי לדבר עמו היה גם בראש חודש אדר כמה ימים לפני פטירתו, ואמרתיו לו שלאחר שראיתי שבועיים קודם בבר מצוה של בני נ"י והיה נראה חלש ביותר עכשיו כבר נראה הרבה יותר טוב וחזר לו הצבע לפניו וכו', והשיב לי דכולם אומרים לו כן וא"א לומר שאין שיפור, אולם הצביע על ליבו ואמר לי לב יודע מרת נפשו אני מרגיש בפנים שזה לא בסדר. ואז סיפר לי שלילה קודם נסע לעוד חתונה ובמאמצים כיון שהרגיש שחייב להגיע מטעם שאמר לי. אבל לא סיפר לי למה טרח להגיע לבר מצוה שלי, ולפי הרגשתי כיון שכידוע מידת הכרת הטוב אצלו היתה בדרגות עצומות דאין לתאר ואין לשער, ואורח טוב אומר כל מה שבעל הבית עושה בשבילי עשה, הוא הרגיש דזה שאני מגיע כל ראש חודש לישיבה להיות שליח ציבור בהלל אני טורח בשבילי, וממילא הוא חייב לי הכרת הטוב, אף דהאמת דאני מגיע בשביל עצמי לקבל ממנו עוד דבר תורה או עוד מעשה והנהגה מגדולי ישראל וכלל לא בשבילי, בכ"א כך הוא רואה את הדברים שאני טורח בשבילי, ולכך הוא חייב לי הכרת הטוב, ויש לי כמה סימנים דכך חשב. יש לציין דפעם סיפר לי דנסע במיוחד ליום הולדת מה שנקרא עגול של תלמיד שלו שארגנו לו המשפחה וחברים אף שביקשו ממנו שרק יברך בטלפון, ושאלתיו למה נסע, ואמר לי שהרגיש חייב כיון דאותו תלמיד בעוד שלמד בישיבה ארגן את הגנרטור, והצביע לי על ליבו ואמר לי שמשום כך את ליבו הוא חייב לו על זה.

כל האווירה בישיבה היתה כאילו הוא אחד מהציבור, מיד שהיה נכנס לבית מדרש היה מוריד את החליפה, וכידוע דהיה אוהב את הבחורים שלא היו מיוחדים ממנו ומדברים עמו יותר בפתיחות, ביום חמישי בלילה לקראת חצות היה צריך לאסוף את הספרים ולהכין את הבית מדרש לשבת לבעלי בתים, כשאני למדתי בישיבה מעולם לא ביקש שיאספו את הספרים אלא היה קם בעצמו ומתחיל לאסוף ואז הציבור היה קם ואוסף, והוא היה ממשיך לעבור בין הספסלים ולאסוף עד שגמרו לאסוף ולא הפסיק לאחר שהתחילו לאסוף, (היתה כמות עצומה של ספרים מכל השבוע). היה בחור בישיבה שהיה חצוף גדול וממש מדבר עמו כשווה בין שווים, והראש ישיבה לא העיר לו והפך הראה לו קירבה. יום אחד הראש ישיבה העביר אותו לישיבה אחרת, מאוד התפלאתי על כך דהרי היה אוהב את החצופים. לאחר תקופה הראש ישיבה בעצמו דיבר איתי על העניין, ואמר לי אתה יודע דאין לי בעיה עם החצופים אולם הבחור הזה היה מתחצף מאוד באופן קבוע ופחדתי דיתרגל כך גם בחיים להיות חצוף וזו יעשה לו בעיות בחיים, לכך רציתי שיעבור לישיבה אחרת ששם לא יוכל להתחצף ויחדל מן המידה הזו. אח"כ הבחור הנ"ל התחתן ביום חמישי וכמובן שהראש ישיבה השתתף בחתונתו ורקד בכל כוחו ולמחרת בליל שבת התאשפז הראש ישיבה בבית חולים דהתקשה בנשימתו.

היה הולך למקוה בשערי חסד עם כולם ביחד, ובפעם הראשונה שהגעתי למקוה שם בבוקר ראיתיו שם ונבהלתי ורציתי לצאת והוא תפס את זה מיד וגער בי ומאז כמעט כל יום טבלתי עמו ביחד. והיה שם איזה בעל בית עם כיפה סרוגה מבוגר שכל יום היה מגיע וכועס שלא מספיק חם או קר וכו' כמנהגם והראש ישיבה היה משתתף עמו בויכוח ולפעמים היה מסכים עמו ולפעמים מתווכח עמו, ואני מאוד התפלאתי על זה, ופעם אחת אמר לי דהיהודי הזה הוא מכיר אותו עשרות שנים ועבר הרבה בחיים והוא מריר מאוד אז אני משמח אותו שאני משתתף עמו בטענות שלו. ופעם אחת איחר מאוד לתפילה ולא מצאו אותו, ולאחר מכן אמר לי דהמקוה היתה קרה וזה מסוכן בחורף לטבול במקוה קרה ולכך הלך למקוה בבתי ברוידא ואמר לי שחיפש אותי דרצה שאלך עמו אולם לא מצא אותי, ואמרתיו לו שבאמת לא הצלחתי להכנס למקוה הקרה ושמח מאוד שלא נכנסתי דזה מסוכן. אמר לי כמה פעמים דשמע דיש בחורים דאפי' ביום שישי לא הולכים למקוה ודיבר עימי בחומרה על זה, דכל יום אף שנהגו בירושלים אין לזה מקור אולם ביום שישי ודאי דצריכים ללכת. דרך אגב לא התיר לי ללכת למקוה בתשעת הימים בלא סיבה, דאמר לי דבירושלים לא הלכו, ושאלתי על הרב מטשיבין דהיה חסיד אם הלך וחשב רבות על זה ולא הצליח להיזכר, ואמר לי שאז בירר את זה (דהיה לו מקוה בבית) ואינו זוכר מה יצא מבירורו. ולאחר שיצא הליכות שלמה הראיתי לו דאביו כותב דמי שהולך כל השנה יכול ללכת גם בתשעת הימים, ולא שינה את דעתו, ואמר לי אבא לא היה טובל כל יום והיה לו סיבה בזה ולא פירט בפני, אולם

בירושלים כך היה מקובל. אולם על שבת אמר לי כמה פעמים בבירור דהרב מטשבין מאוד הקפיד דלא לטבול במקוה חמה, ופעם שהיה רק מקוה חמה נמנע מלטבול. אמר לי דהגר"א לא טבל בשבת גם כשהיה צריך אולם כל תלמידיו כן טבלו בשבת, ואמר לי דיש לו פשט בזה למה לא עשו כרובם ואינו יודע אם נכון אך כך נראה לו, ואין כאן מקומו. שאלתי על שבת שחל תשעה באב להיות בה ואמר לי דאפשר לטבול. (לא החזיק מדברי המשנה ברורה דכותב דמותר בערב שבת חזון רק למי שתמיד טובל, דאם זה דבר דצריך לעשות גם אם לא רגיל יש בזה מצוה).

הייתה תקופה דבכמה ראשי חודשים היה גוער באחד מגדולי תלמידיו דהיה מגיע כל ראש חודש לאחר התפילה להקביל פניו, עד שפעם אחת גער בו ואסר עליו ממש לבוא בראש חודש, ואמר לו שהוא עצמו יענש על זה בעולם האמת דכזה ת"ח בא להקביל פניו, לאחר שאותו ת"ח הלך אמרתי לו דאני מכיר את שניהם די טוב ועדיין לא קרב זה אל זה, וא"כ מה הקפידא עליו, ואמר לי בסערת רגשות עם דפיקות על השולחן דאף שהוא בעצמו יותר בעל כישרון ממנו ויותר מבוגר ממנו אין זה אומר כלום, דבתורה מי שלומד הוא משהו ומי שלא לומד הוא כלום, וכיון שהתלמיד הזה לומד הוא משהו ואני "שאיני לומד" אני כלום וחזר על זה כמה פעמים בהתרגשות דמי שלא לומד הוא כלום ומי שלומד הוא משהו. אותו תלמיד התחיל להגיע לתפילה עצמה בראש חודש וכשהר"י גער בו אמר לו שזכותו לבוא להתפלל בישיבה דהתפילה טובה וכו' וכך נשאר עד עצם היום הזה.

פעם ישבנו בסעודת ראש חודש והר"י רצה לדון עם אותו תלמיד על איזה פתחי תשובה בהל" ריבית והלה לא נזכר מיד בדבר, והר"י כדרכו לא היה נוחא ליה מזה, ואח"כ אמר לנו כמתנצל דבאמת גם הוא אינו יודע שום דבר אלא דזוכר כל מיני דברים ועושה רושם, וחושב בזמן האחרון להוציא ספר שיקרא "איסתר בלגינא", ואנחנו כמובן התפרצנו בצחוק וגער בנו מאוד דעל אחרים שלא מכירים אותו אם היו צוחקים לא היה מקפיד אולם אנו מכירים אותו ויודעים שהוא צודק ולמה אנו צוחקים וכאב מאוד על הדבר. אח"כ ניסיתי לומר לו דיש כל מיני סוגי אנשים דיש מהירים דמיד אומרים ויש כאלו הצריכים לחשוב ולשקול ולזכור את הדבר ולא מיד שולפים, ואמר לי דאין זה נכון דהרי כתוב ושננתם לבניך שיהיו דברי תורה מחודדים בפ"ך וכו'. רואים דצריך לדעת מיד.

הרבה הרבה הרבה היה מתלונן בפני בשנים האחרונות דמפריעים לו ללמוד והלימוד לא כמו שהיה וכו' ואין לו זמן וכו' וכו', וכמובן שהכל לפי דרגתו, והלוואי דאנו היינו לומדים כמו שהוא למד כשהרגיש שאינו לומד, אולם היתה תקופה קצרה מאוד אולי שני ראשי חודשים שהתלונן בפני שגם התפילה לא כמו שהיתה, אולם לאחר מכן לא שמעתי ממנו על זה, ונראה היה דבתפילה לא נפל שום פגם וכפי שראינו בעינינו. בראש חודש אדר האחרון היה חלש והתפלל בישיבה מאתה חונן, ואני עמדי בצד מאחר שכבר התפללתי שמונה עשרה במקום אחר, וקצת התפלל בקול רם יותר מהרגיל, (אולי בכלל שכבדה עליו השמיעה בתקופה האחרונה) ושמעתי את כל תפילתו בהתרגשות שאין כדוגמתה ובבכי בכמה מקומות, אשרי עין ראתה זאת.

כידוע בשנים האחרונות סירב לקבל סנדקאות, ושמעו ממנו רבים מהתלמידים דברים מבהילים בענוונותו דאין זה לטובת הילד וכו', והיה פעם שתלמיד הפציר בו בכל מיני דרכים, ולבסוף הראש ישיבה הצביע בפניו על ארון הקודש בביתו ואמר לו אתה רוצה שהוציא ס"ת ועם הס"ת אני יאמר לך דאין זה לטובת הילד. פעם אחת הלכתי עמו ברחוב מלכי ישראל ובתוך הדברים אמר לי אתה יודע דאני מסרב לסדקאות ואתה יודע כמה קשה עלי הדבר, ובכ"א איני יכול לקחת. אמרתי לו דכמו דלא שמענו שכן שיכבד את אביו בסנדקאות דיאמר לו דאין הוא מתאים וכו' כך בתלמיד דמזמין את רבו לסנדקאות אין מקום לטענות כאלו, דהרב הוא כמו האב, ורק באנשים מבחוץ שמזמינים אפשר לשמוע טענות כאלו. הראש ישיבה שמע את טענתי ולא הגיב, ושמעתי אח"כ דבאותו שבוע לקח שני סנדקאות משני תלמידים, אולם אח"כ המשיך לסרב גם לתלמידים. פעם כשהתלונן לפני אמרתי לו דאיני מבין את טענתו שלא לומד הרי הראש ישיבה עוסק במצוות בשעה שאינו לומד, דעוזר לזה ומייעץ לזה ומשמח את זה וכו', ואמר לי דגם מזה מרוב מוחלט לא יוצא שום דבר (איני זוכר במדויק אולם נראה לי שאמר דשמונים אחוז מהעיסוק הוא סתם דברים בטלים דלא יוצא מזה שום דבר). ואמר לי פעם דיש בפוסקים דכל המקבל עליו עול תורה מעבירים ממנו עול דרך ארץ הכוונה גם על עיסוק במצוות וכו', ואמרתי לו דלא משמע כך מהגמ' וכו', ואמר לי שאני צודק אולם זה מפחיד אותי, וכבר מגיל צעיר דהיה בעץ חיים תמיד כשהיה צריך לארגן איזה עזרה ואיזה מצווה פנו אליו, ואינו יודע למה דווקא בסוף תמיד פנו אליו מה רוצים ממני.

בזמן האחרון אמרתי לו דכתבו עליו דהיה קשור מאוד למשגיח הגר"י לוונשטיין, דהיה הולך לשמוע אותו בקביעות בשיחה שהיה מוסר בירושלים לאברכים כל שבוע, והראש ישיבה הקפיד מאוד על הדברים למה סתם כותבים עליו שקרים דאינו נכון כלל דלא הלך בקביעות ורק היה שם כמה פעמים, ואמר לי שכבר לפני ארבעים שנה סיפרו עליו כל מיני דברים ואז לא היה איכפת לו מה שאומרים עליו, היום דווקא איכפת לו על כל מה שאומרים עליו. (דרך אגב היה מספר בהתפעלות שהיה אצל המשגיח ממש בזקנותו ולמד בעמידה חומש דברים, והתנצל המשגיח בפניו שלא יושב עמו כפי שהיה ראוי כיון שלקח תרופות שמרדימות אותו ולכך לומד בעמידה מחשש שירדם, עוד יש לציין שתמיד דהתארח בשערי חסד בחגים אבא של אחד התלמידים שהיה מאוד קשור למשגיח תמיד ביקש ממנו שיאמר דברים מהמשגיח והיה מקשיב לדברים בשקיקה).

לפני כעשרים שמה התלונן בפני על תופעת התמונות דעד שהיו כל התמונות בכל העיתונים היה יכול להלך ברחוב בנחת בלי שיכירו אותו, והיום אינו יכול ללכת ברחוב ללא שנגשים אליו, ומסתכלים עליו, והפריע לו מאוד.

פעם הייתי אצלו שהתקשרו משיבת טשיבין וביקשו ממנו לבוא לדבר ביום היוצא של הגאון מטשיבין, וסירב, ואמר לי שכבר ביקשו פעמים רבות ותמיד מסרב, ואמר לי שאמרו לו שהוא האחרון מבני ביתו של הרב שנשאר, ושאלתיו למה מסרב, וגמגם לי בחצי פה אני ידבר על הרב מטשיבין אני ידבר על הרב מטשיבין. כשיצא הספר על הרב מטשיבין הראה לי אותו ואמר לי שהתנו עמו המשפחה דאם לא יעבור על הספר לא יוצאו אותו לאור ולכך היה מוכרח לעבור עליו, וקראתי את הסכמתו המבהילה לספר, והבעתי בפניו את התפעלותי מההסכמה, ואמר לי בלחש ובביישנות דהיה ממש בן בית אצל הרב מטשיבין, אמרתי לו למה לא כתב את זה בהסכמה, ואמר לי אני יכתוב דברים על עצמי בתמיה. (דרך אגב יש להזכיר דאמר לי פעם דלא מכיר בעולם אדם יותר ביישן ממנו, ומזה יש להבין כמה מסירות נפש היתה מצדו לדבר בשנים האחרונות בפני ציבור).

היינו הולכים כל ראש חודש בצהריים לקרוב משפחתו נכה לגמרי שליט"א וביקש ממני להצטרף איתו על מנת שנשיר לו ניגונים ונעודד את רוחו, (דרך אגב שרנו שם אף בראש חודש מנחם אב, ואמר לי דפה מותר לשיר אף בתשעת הימים), בשנים האחרונות אף שהלכתי לשם הפסקנו לשיר, ולא ביאר מדוע והתחמק מהעניין, פעם אחת אמר כך לעצמו בקול היום לא אמרתי שיעור (בראש חודש בגלל שהיו גומרים את התפילה מאוחר בדר"כ לא היה שיעור) על מה יש לי לשיר, וניסיתי לשאול אותו מה הקשר בין הדברים, ושוב התחמק מהעניין.

פעם בראש חודש אלול היינו בברית בביהכ"ס אהבת תורה בירושלים וכשיצאנו ירדנו במדרגות וילדה עלתה במדרגות ונתתי לה לעבור בינינו, והראש ישיבה גער בי מאוד איך נתתי לה לעבור בינינו ונלחץ מזה מאוד, ואני שאלתי אותו האם גם בילדה יש בעיה בזה, ואמר לי שבילדה אין בעיה אולם היא היתה נראית לו גדולה, ואמרתי לו דהיתה ממש ילדה קטנה אולי בת שמונה, וקצת נתקרה דעתו אולם עדיין היה נתון בסערה, כשנכנסנו למכונית פנה אלי ואמר לי תדע לך אתה עוד צעיר אני כבר מבוגר עברו עלי כבר הרבה אלולים ושום דבר לא השתנה ודפק על ליבו בחזקה ואמר הלב אבן הלב אבן וחזר על זה כמה פעמים הכל נשאר אותו הדבר, אתה עוד צעיר אתה יכול עדיין לנצל את האלול ולקנות קניינים אל תהיה כמוני. אשרי עין ראתה זאת.

פעם בראש חודש אייר הייתי עמו לבד בבית דהיה עוד בין הזמנים ואף אחד לא הגיע לשמשו, והיה רק מצות מהחג בבית ואכלנו מצות, והציע לי חביתה, אמרתי לו דיאמר לי איפה יש ביצים ואני יכין, ולא הסכים בשום פנים ואופן כיון שאני אורח שלו והוא צריך להכין לי את החביתה ובכלל סיפר לי שהוא נחשב מומחה לחביתות, ולא עזר לי שום דבר הוא לקח את המחבת והביצים והכין חביתות, ושםח על זה שמחה גדולה. (פעם אבדתי את השעון שלי באגודה שהורדתי בשביל התפילין ואמר לי שכיון שאני אורח שלו ממילא מוטל עליו לקנות לי שעון חדש).

ככלל לא נתן לי לשמשו וגער בי על כל מה שעשיתי בשבילו ונתן לשמש רק למשמים הקבועים, ופעם אחת בתקופה האחרונה ממש כאב לרב פטרוף הרגל והיה קשה לו ללכת ולכך אני הבאתי לו את האוכל מהמטבח ולא רציתי להטריח את הרב פטרוף, וגער בי על זה מה נהיית משמש פה, אמרתי לו דכואב לו הרגל ונזכר בזה והלך בעצמו למטבח למה שהיה צריך ולא הסכים שאני ישמשו. והיו לזה הרבה דוגמאות, למשל בלוויה שהייתי עמו ורצה להוריד את המעיל אמר לי שאקרא לרב פטרוף שיקח את

המעיל או שרצה להוריד את הצעיף בדרך ולא הסכים בשום פנים ואופן שאני אקח את המעיל. ואמר לי הרבה פעמים שלמעשה הוא צריך לשמש את הרב פטרוף ולא הפוך.

כל עניין ההנהגה שנפל עליו בשנים האחרונות היה קשה עליו מאוד, ראינו כמה קשה עליו הקבלת קהל, ובכלל כל העול לשמוע צרות של עם ישראל, שאלתי אותו איך אפשר ללמוד אחרי קבלת קהל כזו, והגיב סוף סוף משהו מבין אותי, אמר שאינו יכול לצאת מהבית לרדת לחדר אוכל להעיר שם וכו' כיון שכל הזמן מפחד שיש אנשים בדלת. לפני הבחירות לממשלה (שהיו לפני הבחירות של עץ) היה בבית חולים, וכשיצא מבית החולים באתי לבקרו בביתו בצהריים והיה כמה ימים לפני הבחירות, והציבור חשב שכלל לא יצביעו ולא ידעתי אם להטרידו בעניין הבחירות ושאלתינו בנוסח האם אפשר לשאול את הראש ישיבה בעניין הבחירות, והשיב לי בפליאה מה השאלה ודאי שצריך להצביע ג' וכי נצביע למפלגה פלונית בתמינה, ואמרתי לו דאף אחד לא יודע ואלפי אלפי עמך ישראל ממתנים למוצא פיו, וראיתי עליו שהתפלא על זה מאוד ולא חשב כלל שהרבה אנשים רוצים לשמוע את דעתו, ושאלתי אם אפשר לפרסם, ואמר לי שבדאי דהיה אצלו דבר פשוט, דאז עוד לא חלמו על הפרשות שיעשו, (ובאמת באותה הקדציה לא היו בממשלה ורק השתתפו בוועדה שדנה בעניין למורת רוחו של הראש ישיבה). ירדתי לחדר אוכל וסיפרתי לבחורים דגם אצלם היה זה חידוש גדול, לאחר כחצי שעה קרא לי שוב אליו ואמר לי שעדיין לא אפרסם כיון שרצו לעשות כמה פעולות בקשר לזה אולם שאני יאמר מאיש לאיש למי שאני חושב שלא יצביע, ואח"כ בערב התקשר אלי שוב לביתי והדגיש לי שוב שאומר לכל מי שאני חושב שלא יצביע שדעתו להצביע. וראיתי איך נלחץ מהעניין שאמרתי לו שאלפי אלפי אנשים מצפים למוצא פיו ובעונותיו לא חשב כלל, ואולי חשב רק שהתלמידים שלו ולהם יכול לומר גם ברגע האחרון.

דיבר פעם בשבע ברכות בביתו שערך לאחד התלמידים הקרובים דבצירותו שמע את המשגיח ר' יחזקאל שאמר שיש לו הוכחה לתורה מן השמים, דאם התורה מצווה על המלך לבל ירום לבבו מאחיו הוי הוכחה לתורה מן השמים דרך הקב"ה יכול לצוות על כזה דבר דבשר ודם לא יכול להעלות ציווי כזה על ליבו דהמלך לא יתגאה, ואמר דבצירותו לא הבין כלל את דבריו מה הבעיה לא להתגאות ולמה שהמלך יתגאה, ועכשיו שהזקין מבין את דבריו דכמה צריך להרוס ולשבר ולהשמיד את היצר הרע הזה של הגאווה ככל שמזקינים ודיבר במילים מאוד בוטות על היצר הרע הזה. (דרך אגב כשדיבר היו כאלו שהמשיכו לאכול והראש ישיבה בלי להתבונן באוכלים גער בהם ואמר דצריך ללמוד מאחינו החסידים דרך ארץ איך מתנהגים כאומרים שיחה).

עוד אמר לי פעם דהרב מטשיבין היה מאוד משבח את הבית יצחק על מידת המודה על האמת שהיתה נטועה בקירבו, וגם בזה אמר לי שלא הבין מה כל כך משבח אותו בזה מה הבעיה להודות על האמת כשטעית, ואמר לי שבמשך השנים הבין את דבריו דראה הרבה גדולי תורה (דאמר לי דאם יזכיר את שמם אני יהיה המום), דלא היו מסוגלים להודות על האמת.

פעם שסיפרו לו באמצע סעודת יו"ט על מופת שעשה דהוא עדיין לא ידע על התוצאות של דבריו, הגיב אל תספר את זה עוד יהיה פה תור.

תורה

אמר לי הרבה פעמים דמורגל בזה לחדש דברים בתוך השיעור, והיינו רואים במהלך השיעור דחידש דברים ומסתכל על שני תלמידים ותיקים דישבו במקום קבוע האם אומר נכון דלא היה בטוח בעצמו כיון דהתחדש לו עכשיו. ואמר לי פעם בלשון צחות דפעם לא היה לו מה להגיד בשיעור ולכך השיעור התארך הרבה זמן ואביו צ"ל המתין למנחה ולאחר מכאן גער בו. אמר לי בתקופה האחרונה דבאופן כללי לא סידר את הדברים לפני השיעור איך לומר וכו', אולם בשנים האחרונות הוא חייב לסדר קצת אולם בשיחות והתעוררות מעולם לא סידר מה לומר לפני שאמר. ופעם היה בשבת בפ"ת באופורף של תלמיד וכיבדו אותו לומר שיחה לפני מעריב במוצאי שבת ולפני השיחה ישב ולמד מסכת זבחים בסדר לימודו, וניסיתי לגשת אליו לשאול משהו בלימוד וסימן לי בלי להסיר את הראש מהגמ' דעכשיו לא הזמן, ואח"כ מסר מערכה שלמה בביאור מזמור שיר ליום השבת, ונראה דהיה צריך את ההכנה של זבחים לשיחה שמסר.

כשהייתי בישיבה לא היה הולך כלל לביתו בלילה אלא היה בא בבוקר לקחת מגבת למקוה, ובקיץ תשנ"ז היו לו בעיות בליבו והיה בבית חולים וכיצא נכנסתי לבקרו בצהריים וראיתי מכין לעצמו מים

וקערה לנטילת ידים, וראה שאני מתפלא על כך דלא ראיתי מעולם בזה, ואמר לי דהרבה שנים (לשונן המדויק) לא הלכתי לישון ולכך לא הכין מים ועכשיו הרופאים הכריחו אותו ללכת לישון מסודר ולכך צריך להכין מים.

לפני כמה שנים היה בבית חולים בחג השבועות עם דלקת ראות, ובאתי לבקרו ביום האחרון של התשלומין, והיה חלש מאוד לאחר שבוע של תרופות ונוזלים וכו' ובקושי שמע ודיבר בקול מאוד חלש, והיה בשמחה גדולה דסיפר לי בבוקר עשה סיום מסכת דאת רובה ככולה למד בבית החולים, ואמר שדיבר בבוקר דהייתי חסר מחמת דרצה לשיר איזה ניגון בסיום, וא"כ אפשר להשלים את השירה עכשיו, ולאחר ששרנו דיברנו על גדולי גליציה, ואיני זוכר איך הגענו לדבר בזה, אולם דיבר על היד יהודה והשואל ומשיב והבית יצחק. ובתוך הדברים דיברנו על המעשה הנודע שסיפר שבתי פרנקל על השואל ומשיב ור' אברהם יענר בל"ג בעומר בקרקא וכבר התפרסם המעשה, ואמר לי שיש תוספת למעשה עם המארח של אסיפת הרבנים הר"ר סענדר שמעלקיס אחיו (אני חושב שאמר דהיה האח הגדול) של הבית יצחק דאין כאן המקום לעצם הסיפור, ושאלתיו מי היה אותו האח, ואמר לי דגם הוא היה תלמיד של השואל ומשיב, והבית יצחק מזכיר אותו מעט מאוד בסיפורו ונראה מדבריו דהיה יותר גביר. (ואח"כ מצאתי במחשב דמזכירו פעם אחת באו"ח סי' ג' וז"ל אחי הרב החרף הגביר הירא וחרד נדיב ושוע המפורסים מ' סענדר שמעלקיס נ"י מקראקא, וכן בעוד מקום אחד בסוף חלק או"ח). ואח"כ שאלתיו מי הוא הגאון הבקי ר' אברהם יענר אב"ד קראקא, ואמר לי דיש אליו כמה תשובות בשואל ומשיב, וגם זה מצאתי במחשב שתי תשובות. אשרי און שמעה זאת דזכר בחולשתו הגדולה אפי' את שמות הנטפלים בשותי"ם. ואמר לי דהבית יצחק הוא אצלו גירסא דינקותא, וכבר הדפיס בספרו דרכי שמואל את המעשה דהיה לו עם הרב מטייבין בקשר לבית יצחק.

מאוד שיבח את הספר יד יהודה והיה מרבה לספר בשיבחו, ופעם אחת אמר לי דאלמד ביד יהודה דדרך הלימוד של היד יהודה ושלו עצמו שוות.

שאלתיו בתקופה האחרונה על דרך הלימוד בישיבות שלומדים מאוד לאט, ואמר לי דאין זה כל כך מטריד אותו אם סדר אחד ביום לומדים לאט את כל השיטות וכו', ובתנאי דבשאר הסדרים ילמדו גמ' רש"י תוס' חזק עם חשבון הסוגיא וכו' דזה תמיד היה עיקר הלימוד גמ' עם תוס', אולם עם גם בשאר הסדרים לא מספיקים ומתעכבים באמת לא יצא מזה כלום.

תמיד היה לומד משניות אחרי התפילה בבוקר ובעוד הזדמנויות, בשנים האחרונות נראה לי דהגביר מאוד לימוד המשניות. תמיד היה אומר בשם אביו שהיה גוער בבחור שאינה יודע משנה מפורשת, דאפי' משנה לא לדעת, הוא היה יודע משניות בעל פה, ופעם דיברתי עמו על כלי העגלה במשנה בכלים ומיד אמר לי את כל המשנה בע"פ, וכך פעמים רבות שראינו שיועד את המשניות בע"פ. פעם ביקש ממני שאלמד עמו משניות והיה בסדר זרעים, הגענו לאיזו משנה שאמרתי לו דאת המשנה הזו לא זכיתי אף פעם להבין ואמר לי שאני צודק דהיא משנה קשה אולם דאומר אותה עמו בפה אפי' שלא מבינים לומר בפה את המשנה.

תמיד היה מרומם מאוד את התלמידים בכל דרך. וכידוע דאמר בכינוס עת לדבר דתמיד גדולי הדור היו מרוממים את הכלל ישראל דזה תפקידם. פעם בא אלי בסדר א' דהייתי די חדש בישיבה ואמר לי בפני החברותא דשם לב בזמן האחרון דעדיין איני יודע את כל הש"ס, דהיה כמה דברים שלא ידעתי, ואני השתוממתי על הדברים, ואפי' לא הרגשתי צורך להתנצל דמאיפה דאדע את כל הש"ס, ולא הבנתי למה פנה אלי, ואח"כ הבנתי דכוונתו היתה לרומם ולהדריך דצריך לדעת את כל הש"ס ואין טענת איני יודע מועילה. גם כשהתארסתי שאל מתי נקבע החתונה ויצא דהיה חמישה חודשים בין האירוסין לחתונה, מיד אמר לי נו בחמישה חודשים אפשר לגמור את כל הש"ס, אמרתי לו שצריך גם ללמוד בעיון את סדרי הישיבה וכו' ולא השיב לי.

היתה לו תכונה מיוחדת דאיני יכול להסבירה דכשהיה לומד סוגיא היה לומד אותה מההתחלה כאילו שאינו יודע כלום בקשר לסוגיא, וכאילו שכח כל מה שלמד, יצא לי ללמוד עמו כמה פעמים לא הרבה והיה מתעכב על לשון הרש"י ועל לשון התוס' כאילו לא למדם מעולם, ורק לאחר מכן דהסתפק במשהו אז היה חושב ומוציא מראשו כאילו מתוך איזו מגירה את כל הסוגיא עם הראשונים ועם סוגיות אחרות ומבאר את הדברים, והיה הדבר בעיני לפלא. ותמיד היה מדבר בלשון רפה דאולי כך כתוב שם ואולי כך כתוב שם, ובתקופה האחרונה שאלתי איפה נמצא קצוה"ח מסויים ואמר לי שהוא חושב בסי' הזה בס"ק הזה אולם היום אינו בטוח ואיבד את בטחונו, וכמובן שהדברים היו במדויק איפה שאמר.

היה מחפש בספרי השו"ת המפורסמים כמו נ"ב וחת"ס ורעק"א בלא מפתחות אלא היה פותח בערך במקום ומדפדף קצת לפה וקצת לפה כיודע שהתשובה הזו צריכה להיות אחרי התשובה הזו או לפנייה והיה מוצא את התשובה שחיפש, וראו שידוע את השו"ת, ולא היה משנה איזה מהדורא הביאו לו דלא היה זוכר לפי המקום בעמוד אלא מידיעת תוכן התשובות. ובכלל עבר להשתמש במהדורות החדשות של הרמב"ם והשו"ע ואמר לי דלא מפריע לו כלל.

בכלל לא היתה לו מטרה שילמדו את הסוגיא כמוהו, והיה אומר הרבה פעמים אחרי השיעור שבחור שאל אותו על סברא מסויימת היה אומר מה שהבנת זה נכון ולא היה לו עניין לשכנע דהוא צודק, ובכלל מעולם לא ראיתי אותו מתווכח. (ואמר לי פעם שנמנע מאוד מללכת לישיבות רבנים שיהיה שם משא ומתן ביניהם ויכול לבוא לידי וויכוח, ורק אם מתברר לו שלא יהיה משא ומתן מוכן ללכת, ואמר לי שפעם אחת הלך ויצא מזה וויכוח והצטער על זה מאוד). והעיקר היה שילמדו את הדרך בלימוד ולא את המהלך בסוגיא זו או בסוגיא אחרת. בשנים האחרונות נראה היה שיותר דן עם הבחורים על השיעור אחרי השיעור, כך הרגשתי.

בשנים האחרונות זכיתי להשתתף כמה פעמים בשיעור שמסר בישיבה, שהגעתי לדבר עמו או בר"ח, ופעם אמרתי לו ששמעתי את השיעור ושמח על זה מאוד והלך לחדרו והוציא כמה מאות שקלים ונתן ואמר לי שזה על מה ששמעתי את השיעור וניסיתי להתחמק דאני צריך לשלם לו וכמובן שלא עזר לי שום דבר. ופעם אחת מסר שיעור וחישבן את סוגיא ארוכה כל שלב בסוגיא איך יהיה טוב יותר לשיטת רש"י או לשיטת התוס' בחשבונות עמוקים מאוד, והבחורים נראה בשיעור שהיו עמו חלק כתבו (אמר לי דפעם היו מסתכלים בעין רעה על בחור שכתב בעת השיעור, דבשעת השיעור מקשיבים ואח"כ כותבים את השיעור, וזכור לי שאמר לי משהו בשם ר' איסר זלמן בעניין ואני זוכר וחבל על דאבדון, אולם אמר לי דיש בזה גם מעלות שכותבים בעת השיעור והיום זה מקובל) וחלק הקשיבו ואח"כ דנו עמו הרבה זמן והשיב וכו', ומאוד התפעלתי מזה דלא מקובל בישיבות כלל שיעור כזה דבחורים לא יוכלו להחזיק ראש בזה, ושחתי בפני את התפעלותי מזה שהבחורים היו עמו, והשיב לי דהם התרגלו לזה.

ולאחר פורים בשנה שעברה התחילו פסחים ומסר שיעור נפלא על הרמב"ן והר"ן דתשביתו והאריך דאין זו אותה שיטה וכו' וביאר את השיטות ואת הנפק"מ בין השיטות. ולאחר מכן אמר לי דאת הר"ן והרמב"ן למד כל הלילה בלילה הראשון של הטיילים במלחמת המפרץ בהגר"א דהיה רק הוא ועוד בחור שלמד עמו חברותא דכולם ברחו, וישבו ולמדו כל הלילה ומזה יצא השיעור הזה, ושאלתיו לא פחדתם, וענה לי פחדנו אבל מה רצית שנעשה צריך ללמוד. היה שיעור במרובה דכשלמדתי את הסוגיא ראיתי מכמה מחזורים ומאוד התפלאתי איך לא שם לב שדבריו הם נגד דברי הר"ן בחידושי הר"ן בב"מ, דהיה קשה בעיני דלא ראה את הר"ן, ובכל המחזורים שכתבו הבחורים לא הזכיר את הר"ן, והזדמנתי לשיעור זה כשלמדו מרובה, ובתוך הדברים כשאמר את דרכו בסוגיא אמר שבר"ן כתוב לא כמוהו אולם בשאר הראשונים נראה לו כדרכו ולא פירט כלל את מה שכתב בר"ן, ואז הבנתי שהבחורים לא קלטו הערה כזו שנאמרה בדרך אגב ולכך לא כתבוהו.

לימוד השנים מקרא היה בדחילו ורחימו בדרך כלל בבוקר לפני התפילה או לאחריה עם תפילין, ופעם אחת לא הספיק בבוקר וביקש בצהרים שיביאו לו את התפילין שכתובות לשיטת הרמב"ם, ואמר לי שמשתדל לומר את השנים מקרא עם תפילין והיום לא הספיק בבוקר ולכך מניחם שוב, (ואמר לי דלא מניח כל יום את התפילין האלו, והכיסוי דעל התפילין של יד היה הפוך באופן שחוצץ ליד של התפילין, ואמרתי לו על זה ומיד נחרד והפכו ואמר לי דפעם שעברה נפל וכשהחזירו כנראה ששם הפוך, ולא גמר להודות לי על זה, ומיד במקום אמר שיתקשרו למישהו מסויים שיביא לו כיסוי אחר דלא יפול ולא יהיה שוב חשש, וראינו את החרדה הגדולה בקיום המצוות). והיה לומד כדרך הגר"א גומר את הפרשה ואח"כ פעם שנייה ואח"כ את כל התרגומים גם יונתן בן עוזיאל וירושלמי, ורמב"ן ועוד מפרשים, ואמר לי דפעם היה עובר גם על כל האור החיים אולם בשנים האחרונות לצערו אין לו זמן לזה, וכשהיינו יושבים לידו כשאמר את השנים מקרא והרבה פעמים היינו מתחילים לאכול סעודת ראש חודש היה תמיד אומר פנינים חידושים והערות על הפרשה דברים מתוקים מדבש. וכשהיינו בחורים היה הרבה בוחן את הבחורים בליל שבת על רש"י על הפרשה בכל מיני שאלות מחוכמות. ופעם הייתי בביתו והיה שם במטבח אבקה מסויימת דהכין ממנה כמו קפה, ושאלתי מה זה האבקה הזו ואמר לי דזהו מה שקין הביא מנחה לה', ולא ידעתי למה הוא מתכוון והסתכל עלי בקפידה, וחזר ושאל מה קין הביא מנחה, ואח"כ נזכרתי שרש"י מביא דהיה זרע פשתן ואמרתי לו ונחה דעתו, ואמר לי דאם לא הייתי נזכר היה

זורק אותי מהבית (זה היה לשונו) דאך לא אדע רש"י בחומש. בתקופה שאני למדתי בישיבה בסדר בשבת בבוקר אחרי התפילה הרבה מהבחורים למדו את הפרשה, ומאוד התפלאתי על זה איך נותן כך, אמנם לא שאלתי על זה אף פעם, פעם אחת שהלכנו לביתו אחרי הסדר אמר לי מעצמו דכל שבת מחדש הוא רוצה לקום ולסגור את החומשים, אולם אז עוברת מחשבה בליבו דיש כזו עמרצות בחומש אצל בחורים ולכך מונע עצמו מלמחות על זה.

כידוע שבסדר מוסר היה מקפיד מאוד שיהיו וילמדו עם כובעים וחליפות והיה עובר בין השורות באימה ויראה, ופעם אחת עצר ליד מקומי וראה שאני לומד ספר חפץ חיים ואמר לי דזהו ספר הלכה ואינו ספר מוסר, ואמרתי לו דאמנם כן אולם הלימוד בחפץ חיים גם גורם שלא ידברו לשון הרע, ושאל אותי מה למדתי לפני זה ואמרתי לו שלמדתי שיערי תשובה, ולכך הסכים שאלמד חפץ חיים אולם כשאגמור אלמד ספר מוסר ממש. ובכלל זהירותו מלשון הרע היתה מפליאה, דלכאורה קשה לאדם שכל היום שומע אנשים וסיפורים דעדיין יהיה רגיש ללשון הרע. היה פעם שדיברתי עמו על איזה מוסד דהייתי קשור שיש שם מלחמה גדולה והיתה לו השפעה שם, ובאמצע הדברים פתאום קפץ ממקומו כנשך נחש לשון הרע לשון הרע, ואני נבהלתי ואמרתי לו דאני מדבר לתועלת דאפשר אולי לתקן שם, אולם הצביע לי על מישהו שנכנס לחדר בדרך אגב ואפי' לא שמתי לב לזה ואמר לי שלזה שנכנס אין שום תועלת לדעת זה וא"כ זה לשון הרע גמור ואיך לא נזהרתי, ועד היום זעקתו אז עומדת באזני. פעם סיפרתי לו על התנהלות הדברים בעניין חוק הגיוס בישיבת רבנים מסוימת שדנו בעניין וכפי ששמעתי מאחד המשתתפים בישיבה והיה חשוב לו לדעת לענין המאבק וכו', אולם הרחיק את עצמו ממני אחורה לצד הכסא שישב בו ושם את ידיו על האזנים דחרדה גדולה דאם יהיה איזה משמעות לשון הרע מיד יסתום את אזניו, אשרי עין ראתה זאת. ופעם ישבנו בשבת בסעודת שבת נראה לי בשבת לאחר שבועות ומישהו רצה לספר לו על מריבה שהיתה באחת הישיבות בחג השבועות, ומיד עצר אותו ואמר בדרך צחות 'סיפורי צדיקים מוצאי שבת'.

בשבתות כידוע דהיה נשאר ללמוד לאחר מעריב לפני הסעודה, והיה פעמים דהיה נשאר עד חצות הלילה, ופעם הסביר לי דאחרי האוכל הוא נרדם וקשה לו ללמוד לכך לומד לפני האוכל, ושאלתי דהרי מבואר בפוסקים דצריך לעשות קידוש מיד בכניסתו, והחזיר לי בקושיה בדרך צחות מה עושים כל האדמו"רים, והבנתי שסובר דהלימוד עדיף על ההידור לעשות קידוש מיד.

היינו אצלו כמה פעמים בשבת חול המועד פסח או בשביעי של פסח, (דרך אגב אמר לי לומר לאשתי דלא לומר שהיינו כלל בהדלקת נרות רק לצאת בקידוש דזה לשון הגמ' וכהעב"ץ), ובכל הפעמים שהייתי למד בעיקר קבלה, רוב החג עם ספרא דצניעותא עם ביאור הגר"א ואחרי הסעודה ביום ראיתי עם כתבי האר"י. (ובכלל בשבתות עוד שהייתי בחור בישיבה ראיתי כמה פעמים לומד את הזוהר על הפרשה). פעם אחת ישב ולמד אחרי מעריב בספרא דצניעותא, וישב באגודה וחשב שיושב לבדו שהבימה הסתירה אותי ממנו, ופתאום אני שומע אותו שהתחיל לבכות ממש בדמעות שליש בכייה ממושכת ונחרדתי מאוד מהמחזה ואח"כ לקח את הספר וסגר בהחלטיות ודחפו חזק למקומו ליד העמוד של החזן, וקם לקחת גמ' ראש השנה דשם אחז בסוגיא דבל תאחר ואז ראה אותי ולא הגיב כלום, וכמובן שלא שאלתי על כך והיה הדבר לפלא.

אמר לי בתקופה האחרונה בשמחה דיש הרבה אברכים דלומדים קבלה ולא כמו פעם דהיו הרבה דסתם קראו אלא לומדים ומבינים עניין ויודעים ומאוד שיבח תופעה זו. (ושמעתי דיש מספרים שהגיל לא היה חשוב לו בלימוד הקבלה, ונראה לי דאין זה נכון, דפעם שאלתי שאלה בערך כשהייתי יותר משלושים אולי אפי' שלושים וחמש ששייכת לקבלה וגער בי דאין זה הגיל להתעסק בדברים כאלו). ופעם הגיע אליו אחד נראה לי שהוא למד אצלו המומחה מאוד בתורה הזו ואמר שבא להביא ספר חדש שהוציא בקבלה, ואמר שיכניסו אותו אולם רצה שכולם יצאו מהבית, וישב עמו שעה שלמה, ואח"כ כשהוא יצא וחזרנו התנצל דלא חשב שיקח כל כך הרבה זמן אלא דהראה כתב יד חדש של מוהר"ח ויטאל שמצא דהוא כעין סיכום דכל השערים בקצרה יותר, והיה שם הרבה דברים דלא ברורים בכתבי האר"י דשם יותר ברורים ושמח מאוד על זה ולכך האריך לעיין בספר.

שאלתי פעם על הזוהר עם פירוש מתוק מדבש והשיב לי דהוא ממש 'מתוק מדבש' ואמר לי דגם אחי מטבריה שליט"א אמר לי דהוא מתוק מדבש. ואמר לי דבדק אותו בכמה מקומות דבהם דברי הזוהר קשים והרבה מהמבארים נפלו בהם, ובעל המתוק מדבש לא נפל בשום דבר.

פעם שאלתיו מה מרמז המספר עשרים וארבע, דיש הרבה דברים בתורה דהם עשרים וארבע, ואמר לי דזה אלכסון כפול והאר"י מאריך בזה בליקוטי תורה על הפסוק 'ושמתי כדכד שמשותיך', וחשב כמה שניות ואמר לי דבעוד מקום האר"י מדבר בזה על פסוק אחר דכתוב שם 'דרך' (מלשון עני) ואיני זוכר איזה פסוק אמר, ושאלתי אם אין משהו יותר על דרך הפשט שאני יבין, ואמר לי דעל דרך הפשט אין שום קושיה דזה עשרים וארבע וזה עשרים וארבע וכו'.

באופן כללי תמיד היה מתחמק ואומר שאינו יודע כלום בקבלה, אולם פעם אחת ישבנו בסוכה עם עוד תלמיד שלו מבוגר שיש לו ידיים באגדה וכו' והיה באוירה של שמחה והוא שאל אותנו הרבה שאלות בקבלה והשיב לו על כולם איפה כתוב, ועל דבר מסויים אמר לו דאין על זה כלום באר"י רק אריכות גדולה ברמ"ע מפאנו וכו' והשתוממתי על המראה.

פעם הזמינו אותנו למסור דברים בהלכה ובאגדה בתחילת שנת השביעית במכון למצוות התלויות בארץ ביום העיון שעושים, ואמר לי שבתחילה חשב שיאמר משהו על שביעית בהלכה אולם אח"כ ראה ברחוב שיש מודעות החליט ללמוד איזה סוגיא. ואח"כ הגיע שליח מהגאון ר' צבי חשין ממיר ששלח לומר דבא לשמוע אותו בשיעור וביקש למסור דבחלק של האגדה אין דבר בקבלה דיש על שביעית שלא נכנס שם בתוך הדברים, ואינו יודע איך לאחר שיחה כזו הראש ישיבה ירד לעולם שלנו. והראש ישיבה לא הגיב על החלק הזה ורק אמר בענוונותו שר' צבי בא לשמוע אותי אוי ואבוי לי וכו' תאמר לו ישר כח תאמר לו ישר כח מה אומר בעולם האמת אם ר' צבי בא לשמוע אותי. ובכלל פעם כשהייתי עוד בחור לפני עשרים שנה אמרו לי בשם אחד המקובלים הספרדים שאמר לבחורים בישיבה שהראש ישיבה הוא יחיד הדור בקבלה, ותגובתו היתה בדרך צחות בשאלה על אותו מקובל הוא מבין בזה דהוא יכול לדרג מי ראשון ומי שני וכו'.